

foto's Hans van den Bos

Weelderig of wild? De invloed van beheersmaatregelen op de beleving van bossen

— Agnes van den Berg

Er is in Nederland al enige tijd een discussie aan de gang over hoe we onze bossen het beste kunnen beheren. Terreinbeheerders voeren samen met overheden en burgers felle debatten over de zin en onzin van houtkap, het al dan niet laten liggen van dode bomen en rottende kadavers, en het toestaan of verwijderen van exoten. In deze debatten speelt de veronderstelde 'belevingswaarde' van beheersmaatregelen een belangrijke rol. Gek genoeg komt het regelmatig voor dat zowel voor- als tegenstanders van een bepaalde maatregel, zoals het weghalen van dood hout, beweren dat de door hun voorgestelde benadering de meest gunstige effecten op de beleving hebben. Dit suggereert dat er nogal wat onduidelijkheden en misverstanden bestaan over de beleving van bossen, en de invloed van beheersmaatregelen hierop. In dit artikel onttraf ik een aantal van deze misverstanden, en bespreek ik inzichten uit belevingsonderzoek die terreinbeheerders kunnen benutten om greep te krijgen op deze vaak lastige materie.

Om te beginnen wil ik erop wijzen dat bossen zeer geliefd zijn onder de Nederlandse bevolking. Bos is de favoriete omgeving zijn voor een dagje uit, vooral voor wandeltochten (Abma e.a., 2004). Van de meer dan 55 miljoen wandelingen van twee uur of langer die Nederlanders tussen 2001 en 2002 ondernamen, vond 51% plaats in een bos of heidegebied. Ter vergelijking: slechts 13% van de wandelingen vond plaats aan duinen, strand of zee. De populariteit van bossen blijkt ook uit een grootschalige enquête onder de Nederlandse bevolking uit 1999 (Reneman e.a., 1999). Bossen kwamen

daarin uit de bus als het meest aantrekkelijke landschapstype, aantrekkelijker dan zee, strand en duinen, meren en plassen, en heuvellandschap.

Waarom zijn bossen zo populair? Als je het mensen zelf vraagt, dan noemen ze als redenen voor bosbezoek frisse lucht en geuren opsnuiven, stilte en rust ervaren en genieten van natuurschoon. Daarnaast heeft het bos voor veel mensen ook een diepere, spirituele betekenis (Van Trigt e.a., 2004). De aanblik van diepgewortelde bomen en de wisseling van seizoenen maakt mensen bewust van de vergankelijkheid

van het bestaan en roept vragen op over de zin leven en dood. Deze zelfgerapporteerde redenen lijken echter moeilijk te kunnen verklaren waarom juist het bos zo geliefd is. Immers, frisse lucht opsnuiven kun je ook aan het strand, de wisseling van seizoenen kun je ook ervaren in een park, en van natuurschoon kun je minstens zo goed genieten aan de oever van een meer dan in een bos. Inderdaad blijkt uit onderzoek dat er geen samenhang bestaat tussen fysieke verschijningsvorm en natuurervaringen (Reneman e.a., 1999). Alle soorten natuur zijn in principe geschikt voor alle natuurervaringen.

Ver weg van de bewoonde wereld

De reden dat bossen in Nederland geliefder zijn dan andere soorten natuur heeft waarschijnlijk te maken met iets dat mensen zelf minder goed onder woorden kunnen brengen. Door de relatief hoge en dichte begroeiing van een bos waan je je in het bos al snel ver weg van de bewoonde wereld. Dit geeft eerder en sterker een gevoel van 'in de natuur zijn' dan in meer open gebieden waar je altijd nog wel tekenen van verstedelijking en industrialisering ziet. Het is dus niet zo dat mensen in een bos andere natuurervaringen hebben dan in meer open natuurterreinen. De natuurervaringen zijn hetzelfde, alleen treden deze sneller op in een bos en zijn ze waarschijnlijk ook intenser en completer, doordat invloeden van de moderne samenleving niet of nauwelijks merkbaar zijn. De populariteit van bossen relativeert het belang van dit artikel enigszins. Immers, elke verzameling bomen en planten van enige omvang

wordt per definitie aantrekkelijk gevonden, ongeacht hoe die bomen en planten precies geplant en beheerd worden. Als beheerder heb je dus eigenlijk niet zoveel invloed, je kunt een bos wel mooier of minder mooi maken, maar echt lelijk zal men het niet gauw vinden. Tenzij je de illusie van natuurlijkheid aantast door continu met machines door het bos te razen. Aan de andere kant betekent het feit dat bossen zo populair zijn ook dat beheerders nauwlettend in de gaten worden gehouden. Mensen willen immers graag weten wat er met hun geliefde bos gebeurt, en ze zijn zeer kritisch op alle activiteiten waarvan het bos mogelijkerwijs schade zou kunnen ondervinden. Elke gemeentebestuur die ooit geprobeerd heeft om een zieke of in de weg staande boom te laten kappen, kan hierover meepraten.

Het ideale bos

Het meeste onderzoek naar bosbeleving in Nederland stamt uit de periode van ongeveer 1970 tot 1990. Aan de hand van foto's van bosbeelden probeerden onderzoekers relaties te leggen tussen de fysieke verschijningsvorm van bossen en esthetische voorkeuren. Al snel bleek dat het ideale bos kan worden beschreven in drie woorden: afwisseling (soorten, etages, kleuren, licht), doorzicht (open plekken, paden, doorkijkjes, niet te compacte ondergroei) en natuurlijkheid (geen rijtjes, rijk en vol, kromme bomen). Concreet kun je dan bijvoorbeeld denken aan een bos met gemengd loof- en naaldbout van ongelijke hoogte afgewisseld met (half) open plekken begroeid met heide. Toen na twintig jaar onderzoek bleek dat stu-

dies naar bosbeleving nauwelijks nog nieuwe inzichten opleverden, kwam dit onderzoek min of meer tot stilstand. Zowel de onderzoekers als de beheerders dachten dat ze nu wel zo'n beetje alles wisten. De inzichten uit het belevingsonderzoek kwamen goed van pas in het nieuwe, multifunctionele, bosbeheer, dat niet langer uitsluitend op houtproductie was gericht, maar ook op het bevorderen van recreatieve waarden en natuurdoelstellingen. De combinatie van de laatste twee doelen leverde weinig problemen op. Ingrepen die gericht waren op het verhogen van de belevingswaarde, zoals het creëren van open plekken door dunningen, bleken vaak ook goed voor de natuur, en omgekeerd.

Nieuwe wildernis

De rustige periode in het onderzoek naar bosbeleving bleek echter van korte duur. In het kader van de plannen voor de ontwikkeling van een Ecologische hoofdstructuur gingen terreinbeheerders zoals Natuurmonumenten vanaf 1990 steeds vaker over op een radicale vorm van natuurlijk beheer, waarbij zo min mogelijk actief wordt ingegrepen in de natuur. Door het achterwege blijven van opschoningen en het laten liggen van omgevallen bomen werden bossen getransformeerd tot 'nieuwe wildernis'. Anders dan bij het multifunctionele beheer, bleek het natuurlijke beheer niet altijd even goed te combineren met belevingsdoelstellingen. Zeker in de beginperiode stuitte het natuurlijk beheer op veel weerstand en onbegrip van recreanten. Dit hadden beheerders en onderzoekers niet verwacht. Want het bele-

vingsonderzoek had toch immers aangetoond dat recreanten graag een natuurlijk bos wilden? Inmiddels is het onbegrip grotendeels verdwenen, maar dat wil niet zeggen dat iedereen de nieuwe wildernis kan waarderen. Natuurlijk beheer roept nog steeds gemengde reacties op bij recreanten.

Weelderig of wild?

De onverwachts negatieve reacties op natuurontwikkeling en natuurlijk bosbeheer gaven een nieuwe impuls aan het belevingsonderzoek. In plaats van naar overeenkomsten, gingen onderzoekers op zoek naar verschillen tussen mensen (zie bijvoorbeeld Buijs, 2000). Ze kwamen er al snel achter dat de dimensie 'natuurlijkheid' belangrijke rol speelt in deze verschillen. 'Gewone' mensen blijken het begrip natuurlijkheid op een andere manier te interpreteren dan ecologen. Gewone mensen associëren natuurlijkheid in de eerste plaats met weelderigheid, dat wil zeggen een gezonde en gevarieerde vegetatie - en dus vooral geen rijtjes! - die tot rijke en volle bloei komt. Wanneer het begrip natuurlijkheid in die zin wordt opgevat, kan een bos eigenlijk nooit te natuurlijk zijn. Er geldt hoe natuurlijker hoe beter.

Ecologen hanteren echter een andere betekenis van het woord natuurlijkheid. Zij noemen een bos natuurlijk wanneer het zich spontaan kan ontwikkelen zonder menselijke bemoeienis. Gewone mensen gebruiken ook wel het woord natuurlijkheid om zo'n spontaan ontwikkeld bos te beschrijven, maar alleen als ze het mooi

vinden. Als ze het niet mooi vinden gebruiken ze liever woorden als 'ruigheid', 'verwildering', of zelfs 'verloedering'. Anders dan voor natuurlijkheid in de zin van weelderigheid, geldt voor natuurlijkheid in de zin van verwildering niet het principe hoe natuurlijker hoe beter. Bij een bepaalde mate van verwildering neemt de aantrekkelijkheid af als de verwildering nog verder toeneemt.

Deze optimale mate van verwildering ligt voor sommige groepen, zoals boeren en mensen met een laag inkomens- en opleidingsniveau, lager dan voor andere mensen. Maar er is een punt waarop het voor bijna iedereen te wild wordt. Dit punt wordt in bossen sneller bereikt dan in andere vormen van natuur. Wellicht heeft dit iets te maken met de onoverzichtelijkheid van bossen. Verwildering kan dan sneller als bedreigend worden ervaren dan in andere omgevingen (Van den Berg, Van de Ven, & Lengkeek, 2002).

Tolerantie

Waarom hebben sommige mensen meer tolerantie en waardering voor verwildering dan andere? Dit is te verklaren door het feit dat 'wildernis' een ambivalent begrip is. Aan de ene kant staat wildernis voor vrijheid, kracht, en energie. Aan de andere verwijst het begrip wildernis ook naar chaos, zinloosheid, en destructie. Welke betekenis overheerst, is voor een groot deel afhankelijk van weinig veranderlijke factoren zoals iemands persoonlijkheid en leefsituatie. Mensen met een hoge behoefte aan structuur kunnen bijvoorbeeld minder waardering opbrengen voor wilde natuur dan mensen met een lage behoefte aan structuur. Maar de waardering voor wildernis is ook situatieafhankelijk. Voor mensen die in een kwetsbare situatie verkeren, zoals boeren, die voor hun inkomen letterlijk afhankelijk zijn van de natuur, heeft wildernis eerder een negatieve bijklank dan voor mensen in een minder kwetsbare situatie.

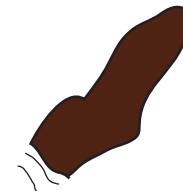
Tot slot

Voor een goed begrip van de invloed van beheersmaatregelen op de beleving van bossen is het van belang om een onderscheid te maken tussen natuurlijkheid in de zin van weelderigheid, en natuurlijkheid in de zin van verwildering. Maatregelen die weelderigheid bevorderen, zoals het stimuleren van natuurlijke uitgroei door opschoningen, zullen over het algemeen een positief effect hebben op de beleving. Maatregelen die verwildering bevorderen, zoals het achterwege laten van opschoningen,

zullen meer gemengde reacties oproepen. Sommige bezoekers vinden het geweldig, anderen moeten er niets van hebben.

Het maatschappelijk draagvlak voor natuurontwikkeling en natuurlijk beheer van bossen is de laatste jaren duidelijk toegenomen (zie bijv. Buijs & van der Molen, 2004). Sommige beheerders leiden hieruit af dat met een goede communicatie en voorlichting uiteindelijk iedereen wel positief zal reageren op natuurlijk bosbeheer. Op basis van de huidige kennis over de oorzaken van individuele verschillen in wildernisbeleving lijkt dit echter niet waarschijnlijk. Verschillen in wildernisbeleving worden namelijk niet alleen bepaald door kennis, maar ook meer fundamentele factoren zoals persoonlijkheidseigenschappen en leefsituatie, die niet makkelijk door middel van een goede voorlichting te veranderen zijn. Beheerders zullen dus moeten accepteren dat natuurlijk bosbeheer altijd enigszins controversieel zal blijven. Wat overigens niet betekent dat ze er maar mee op moeten houden. Natuurlijk bosbeheer maakt intense natuurervaringen mogelijk die met traditionelere vormen van beheer minder snel bereikt kunnen worden (Van den Berg & Ter Heijne, 2004). Maar gezien het feit dat zulke intense natuurervaringen niet voor iedereen zijn weggelegd, lijkt het niet verstandig om dit type beheer op grote schaal toe te passen. ♦

Agnes van den Berg is onderzoekster bij Alterra, onderdeel van Wageningen Universiteit en Researchcentrum.

LITERATUUR

- ABMA, R., GIJSBERTSE, H., & TUUNTER, E. (2004) 'Recreatiecijfers bij de hand. De belangrijkste cijfers op het gebied van recreatie, vrijetijdsbesteding, dagtochten, vakanties, mobiliteit en bestedingen.' Den Haag: Stichting Recreatie, Kennis- en Innovatiecentrum.
- BERG, A.E. VAN DEN, & TER HEIJNE, M. (2004). 'Angst voor de natuur: Een theoretische en empirische verkenning.' *Landschap*, 3, 137-145.
- BERG, A.E. VAN DEN, VAN DE VEN, M.O.M., & LENGKEEK, J (2002). 'De maatschappelijke en economische waardering van beplantingsmethoden in stedelijk gebied: de integrale beplantingsmethode vergeleken met de traditionele blijvers-wijkers methode.' *Alterra rapport 598*, reeks belevingsonderzoek nr 3. Wageningen: Alterra.
- Berg, A. van den & Coeterier, J.F. (1980). 'De waarneming en waardering van bossen.' *Nederlands Bosbouw Tijdschrift*, 52, pp. 263-273.
- BUIJS, A. (2000). 'Natuurbeelden van de Nederlandse bevolking.' *Landschap*, 17, 97-112.
- BUIJS, A.E., & VAN DER MOLEN, D.T. (2004). Beleving van natuurontwikkeling in de uiterwaarden. *Landschap*, 3, 147-157.
- HEYTZE, J.C. & HERBERT, L.H.E. (1991). 'Waardering van bosbeelden door recreanten.' *Rapport 665*. Wageningen: De Dorschkamp.
- RENEMAN D., VISSER M. EDELMANN E. & MORS B. (1999). 'Mensenwensen. De wensen van Nederlanders ten aanzien van natuur en groen in de leefomgeving.' *Reeks Operatie Boomhut nr. 6*. Hilversum: Intomart.
- VAN TRIGT, A.A., VAN KOPPEN, C.S.A. & SCHANZ, H. (2003). 'Spirituele waarden van natuur: een analyse van spiritualiteit in relatie tot bomen en bos.' *Landschap*, 20, 155-163.

